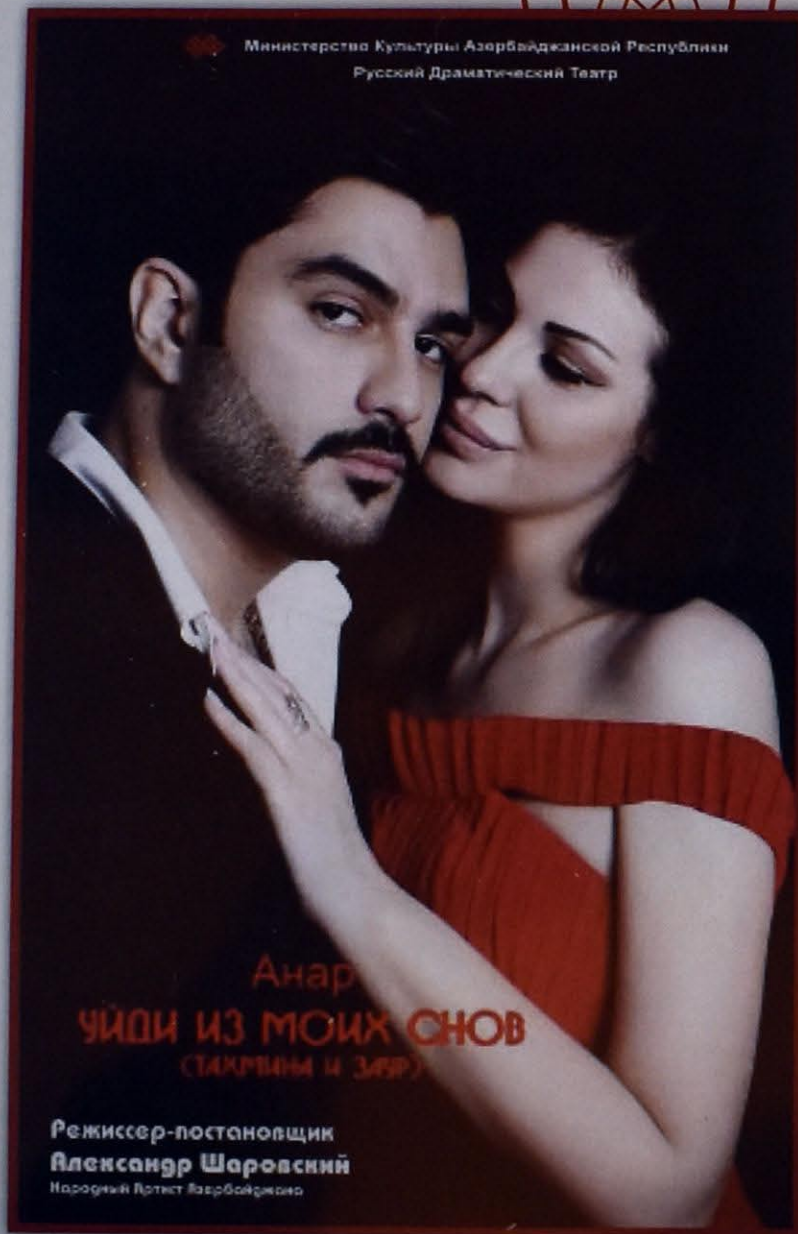

BİRMƏNALILIĞIN ÇOXMƏNALILIĞI VƏ YA TƏHMİNƏ KİMDİR?

Bu əsər yazıldığı dövrdən, keçən əsrin 70-ci illərindən bəri birmənalı qarşılanmamaqdadır. Müxtəlif adamların şəxsi xatirələrindən bilirəm ki, Anarın "Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi" romanı dərc edildiyi zamanda, məsələn, BDU-nun (o vaxtkı ADU-nun) humanitar fakültələrinin müəllimləri tərəfindən tələbələrə heç də eyni yozumda təqdim və tədris olunmurmuş. Söhbət, təbii ki, Təhminə obrazından gedir. Bir qisim müəllimlər bu personajı sovet, ələlxüsus da Azərbaycan cəmiyyətinə yad ünsür, arzuolunmaz, çıxdaş qadın sayır və qənaətlərini gizlətmirmişlər, digər düşərgəyə aid pedaqoqlar isə obrazın görünən və ya təsəvvür yaradan zahiri əlamətlərinə deyil, bu görüntünü və əlamətləri doğuran səbəblərə diqqətlə yanaşmağı tövsiyə edirmişlər.

«Başqa sözlə, cəmiyyət tərəfindən Təhminə birmənalı şəkildə gözəl, savadlı, dünyagörüşlü, səliqəli qadın olduğu kimi, eyni dərəcədə və çoxmənalı şəkildə adi, "normal" insanlar arasında yaşamağa layiq görülməyən birisi kimi qavranılıb həmişə. Burada qadının və xüsusən də müstəqil düşüncəli qadının cəmiyyət tərəfindən ən yaxşı halda bütün mənalarda kölgədə qalmağa məhkumluğu, ən pis halda isə həmin kölgədə qalmaq istəməyənlərə "yerini göstərmək", daha doğrusu, yerinin olmadığını ən qaba şəkildə göstərmək amili çox qabarıqdır.

TəhmİNİN bəxti bütün uğursuzluqlarından sonra bir də onda gətirməyib ki, əvvəla, Manafa arə getməli olub – əlbəttə, düşünmək olar ki, yeniyetmə ikən başına gələn qadın faciəsindən sonra adi, normal bir kişinin onunla evlənməsi (həm də ailəsinin iradəsinə rəğmən evlənməsi) TəhmİNə tərəfindən böyük uğur, bəxti gətirmə, xoşbəxtlik kimi dəyərləndirilməliydi, başqa sözlə, Manafın yalnız başqa bir qadının sayəsində ata ola bilmək istəyinə qarşı çıxmamalı, bütün ömrünü minnətdarlıq missi-

son dərəcə qeyri-müstəqil düşüncəli birisinə vurulur. Və bu situasiya Azərbaycan cəmiyyəti üçün tamamilə səciyyəvidir – dünyaya, həyata, insanlara fərdi, özünəməxsus yanaşma, öz həyat tərzinə, ömür yoluna cavabdehliyi kiminləsə bölüşməmək azadlığı, demək olar ki, bizlik deyil, belələrinin varlığını əlahiddə hal kimi qavrayırıq. TəhmİNə başa düşürdü ki, Allah Zaur belə keyfiyyət bəxş etməyib, ona görə də birgə gələcəklərinin mümkünsüzlüyünü çox yaxşı anlıyır. Amma... yenə də qadı-

yasında keçirməli idi və onun daha faciəvi sonluğu elə bunu etməməyinin cavabıdır. Amma gəlin nəzərdən qaçırmaq ki, Manaf surəti romanda da, səhnələşdirmə və ekranlaşdırmada da yalnız adı çəkilən, özü olmayan personajlar kateqoriyasındadır. Onun TəhmİNə ilə evlənməsi bir az xeyriyyə aksiyasından, bir az da gözəl qadınlardan vaz keçməmək instinktindən başqa bir şey deyil. Əks təqdirdə, əsl ar olaraq Manaf TəhmİNəyə yaxşı mənada sahiblik vəzifəsinin öhdəsindən gəlib az qala bütün şəhər miqyasında arvadının adının ismin bütün halları üzrə hallanmasına yol verməzdi.

Daha sonra TəhmİNİN bəxti onda gözü yarıbağlı (ona görə yarıbağlı ki, onun tərəfindən uğursuz, Zaur tərəfindən qorxaq məhəbbətsə də, sevginin nə olduğunu heç bilməməkdən, sevməyi bacarmamaqdan daha yaxşıdır) olur ki, o, Zaur kimi

na xas güvənmək istəyindən də qurtula bilmirdi. Təsəvvür edə bilmirəm ki, Anar Zauru müstəqil qərar qəbul etməyi bacaran, sözündə, əməlinə bütöv bir kişi kimi təsvir etsəydi, bu roman cəmiyyətimiz tərəfindən necə qarşılanardı?...

«Уйди из моих снов» («Тәхмина и Заур»)

TəhmİNə və Zaur əhvalatının növbəti səhnə taleyi S.Vurğun adına Rus Dram Teatrının səhnəsində yazıldı. Xalq yazıçısı Anarın 80 illik yubileyi səbəbi ilə Mədəniyyət Nazirliyinin Dövlət sifarişli ilə teatrın baş rejissoru, Xalq artisti Aleksandr Şarovski "Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi" romanının motivləri üzrə qələmə alınmış və Leonid Jukovitski tərəfindən rus dilinə tərcümə edilmiş pyesə tamamilə fərqli yozumda quruluş verdi.

“Doğrusu, növbəti dəfə bu əsərin sentimental, duyğusal quruluşunu görməyə hazırlaşmışdım. Amma Aleksandr Yakovleviç tamaşaçıları çox xoş tərzdə təəccübləndirdi – səhnədə Təhminə və Zaur əhvalatı yox, bu əhvalatın düz-əməlli tərzdə baş verməsini əngəlləyən maneələr vəqə oldu, özü də satirik kökdə, ön planda da məhz həmin məqam idi... Buna görə də süjetin dramatik ayrılıq, ölüm məqamları tamaşaçılarda ahçəkmələr və qəhərlənmələr kimi reaksiyalar doğurmadı, gerçəkliyin qatı və qəti əyaniliyi buna imkan vermədi (baxmayaraq ki, tamaşanın janrı melodram kimi müəyyənləşdirilib).

Sadəcə, yəqin ki, hər kəs öz payını götürdü... Fikir verin: tamaşanın afişasında ön planda “Yuxularımı tərk et” ifadəsidir, başqa sözlə, nədənsə, kimdənsə imtina, bir az xainlik, bir az “nə əldən qoyur, nə yarıdan doyur” mövqeyi nəticədə narahatlıq, əminsizlik, nigarançılıq adlı kameralara ömürlük həbs cəzası. Zaur özü kimi yox, başqaları kimi olmağı düzgün saydığına görə. Tamaşanın ikinci adı olan “Təhminə və Zaur” isə mötərizə içərisində göstərilib – yəni bu sevgi əhvalatı həm vardır, həm yoxda, həm gerçəkdir, həm də ehtimal. Niyə belə olması tamaşa boyunca Şarovskinin yozumunda ərz edilir.

“Yuxularımı tərk et” («Уйди из моих снов») tamaşası hava limanının teatr səhnəsində canlandırılması ilə başlayır. Həyat yoldaşı Firəngizlə (Tamilla Abutalıbova) bal ayı səyahətindən

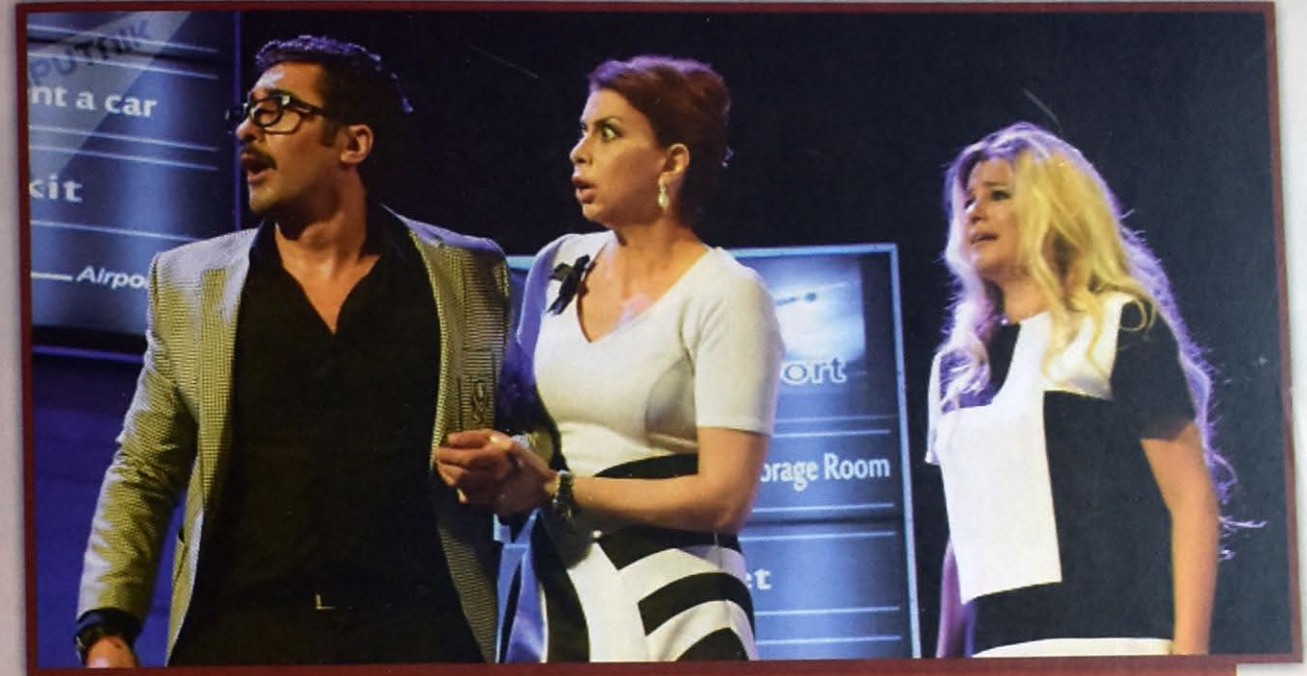
qayıdan Zaur (İbrahim Çingiz) yenidən qurduğu ailə həyatından çox sıxılır, özünü Firəngizlə xoşbəxt hiss etmir. Və gözləmə zalında mürgüləyən kimi yuxuda Təhminəni (Olqa Arsenyeva – Şarovski) müasir dövrdə müğənni olmaq istəyənlərin çoxluğuna uyğun şəkildə bu obrazı müğənni kimi təqdim edir) görür. Bu yuxular artıq silsiləyə, nostalji qalereyasına çevrilib – Təhminə sanki onu addımbaaddım müşayiət eləyir. Əslində, Zaur özü Təhminəni, daha doğrusu, onun xatirəsini özünə ömür-gün yolunun yol yoldaşı götürüb, ömür-gün yoldaşı Firəngiz olsa da...

Zivər xanım və başqaları...

Haşiyyə çıxaraq qeyd edim ki, Zivər rolunda A.Mirqasımovanın, Aliyə rolunda Mələk Abbaszadənin, Murtuz rolunda Rüfət Nəzərovun çıxış edəcəyini biləndə təəccüblənmişdim, aktyorların yaşına və fakturasına görə bu rol bölgüsü qərribə görünmüşdü mənə. Amma onlar obrazlarını canlandırdıqca tamamilə yeni, fərqli Zivər, Aliyə və Murtuzu gördük, hətta deyərdim ki, rejissor sanki süjetin ümumi mənzərəsinin faciəviliyini daha az neqativlikdə təqdim etməkdən ötrü Təhminə ilə Zaurun ətrafındakı insanların əksəriyyətinə bəzi səhnelərdə Zoşenkunun, bəzilərinə isə Qoqolun qəhrəmanlarısayaq davranmağı təklif etmişdi. Həmin təklifi tam razılıqla qəbul edən bu üç aktyor yadımda qaldı. Digərləri “bu və ya digər dərəcədə” təəssürat doğurmaqla kifayətləndilər...

“Xalq artisti Ayan Mirqasımovanın Zivər xanımı Zaurla Təhminənin ətrafında olan insanların əksəriyyətinin gülünlük oratoriyasının sanki dirijoru idi. Və bu dirijorluğu ilk növbədə əri Məcidə (Yaqub Zeynalov) tətbiq edirdi. Ayan xanımın Zivəri yeknəsəq monoçalarlıqdan uzaqdır. Və aktrisa bu cəhəti çox xəfif, amma aydın duyulan ştrixlərlə oynayır.

6 rəqəminin özəlliklərinə nəzər salanda nələri görürük? Tanrı dünyanı 6 günə yaradıb, 6 qitəli dünyamızın 6 istiqaməti var – şimal, cənub, şərq, qərb, aşağı, yuxarı, öncədən duyma qabiliyyəti altıncı hiss adlanır, arı pətəkləri altı xanalı olur, riyaziyyatda 6 ilk tam, yeganə natural və eyni zamanda, həm tam, həm də faktorial bir rəqəmdir. Və Anarın yaratdığı Təhminə adlı obraz, personaj, daha dəqiq, şərti adı “Təhminə” kimi təklif edilən vəziyyət vasitəsilə bu keyfiyyətləri unutmaqda olan insanlara is-

Hətta Spartak Təhminənin ölüm xəbərini Zaur çatdırandan sonra Zivər xanımın davranışında xəfif bir günahkarlıq hissi sezdirdi – ən azı oğlunun nisgilli ovqatına görə, o həmin əl-ayağa düşür və Zaur deyir: “Biz sənin yanındaydıq, oğlum...”

Əməkdar artist Mələk Abbaszadənin Aliyəsi ilə aktyor Rüfət Nəzərovun Murtuzu meşşan, “obivatel” ailə modelinin cizgilərini sırf özlərinə xas cizgilərlə canlandırmağa müvəffəq oldular. Ümumiyyətlə, bu dördlük tərəf-müqabili, teatrın kollektiv sənət olması və rejissorun yozumu anımlarının nə olduğunu bu dəfə də əyaniləşdirməyi bacardı.

Təhminə, əslində, heç kimdir...

“...0 mənada ki, bu obrazı nə konkret gerçək bir qadının proobrazı, nə də bir neçə qadının səciyyələri portreti kimi nəzərdən keçirmək mümkünsüzdür. Unutmayaq ki, romanın adı “Təhminə” və ya “Təhminə və Zaur” deyil, “Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi”dir.

maric ötürülür, həyəcan təbili vurulur, xəbərdarlıq zəngi çalınır... Ki, özləri ilə baş-baş qalmaqdan, özlərini aynada görməkdən qorxmasınlar, ürəklərinin səsinə eşitməzliyə vurmasınlar, altıncı hissini onları aldada bilməyəcəyinə əmin olsunlar.

Rus Dram Teatrının «Уйди из моих снов» («Техмина и Зур») səhnə əsərinin dekorasiyası (Azərbaycanın Əməkdar mədəniyyət işçisi Aleksandr Fyodorov), musiqi tərtibatı (Azərbaycanın Əməkdar mədəniyyət işçisi Vladimir Neverov), aktyor oyunu ümumi tablounun və ya eyni bir musiqili kompozisiyanın, yaxud da vahid bir tamaşanın cizgilərini, notlarını, mizanlarını birlikdə ərsəyə gətirdilər; heç kim monoçuluq yapmadı. Səhnə əsəri rejissor yozumundan irəli gələn bəzi püxtələşmələrə, bəzi aktyorların obrazlarına daha həssas yanaşmasına ehtiyac duysa da, “Yuxularımı tərk et” (“Təhminə və Zaur”) müasir Azərbaycan ədəbiyyatının ən çox oxunan və müzakirə edilən romanlarından birinin səhnələşdirmə taleyində yeni söz demək cəsarətinin baş tutmuş gerçəyi kimi yadda qaldı.

Samira Behbudqızı